

Hattat İmzalı Mezartaşları: Yahya Efendi Dergâhı Kabristanı Örneğinde

Tuba Ruhengiz AZAKLI | orcid.org/0000-0002-4076-8562 | tuba.ruhengiz@kocaeli.edu.tr

Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Kocaeli, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Öz

Hüsn-i hat sanatının gelişiminin izlenebildiği mühim alanlardan biri mezartaşı kitabeleridir. Osmanlı Devleti'nin 18 ve 19. yüzyıllarında hat sanatının kaydettiği tekamülün bir yansıması olarak mezartaşı kitabeleri de yüksek sanat değeri göstermeye başlamıştır. Özellikle dönemin varlıklı, soylu ailelerine, devlet erkanına ve saray ahalisine ait mezartaşlarının hüsn-i hat örneği kitabeleri, ince işçilikle birleşerek sanat eseri haline gelmiştir. Bu örnekler ekseriyetle tarih ve imza barındırarak sanat tarihi için mühim kayıtlar halini almıştır. Sanat, edebiyat ve tarih başta olmak üzere birçok açıdan önem arz eden mezar taşları, çoğunlukla kamuya ve dolayısıyla tahribata açık durumdadır. Bu durum tarihi mezar taşlarının çok yönlü olarak değerlendirilerek tespit edilmesini, değerinin ortaya konmasını zaruri ve anlamlı kılmaktadır. Dolayısıyla mezar taşları ile alakalı yapılan ciddi araştırmalar son derece kıymetlidir. Bu makale, İstanbul-Beşiktaş'ta bulunan Yahya Efendi Külliyesi'ne ait kabristandaki hattat imzalı mezartaşlarını konu almaktadır. Çalışma, kabristanın güncel durumu da değerlendirilmek suretiyle, 2009-2013 restorasyonu öncesi toplanan verilerin analizini içermektedir. Burada bulunan mezartaşları, defnedilen şahısların önemi dolayısıyla sanat değeri gösterir. Külliye içerisinde mühim yer teşkil eden kabristanda, iki bin adedin üzerindeki mezartaşı bulunmaktadır. Bu taşlardan bir kısmı süslemeleri ve taş işçiliklerinin yanı sıra hüsn-i hat sanatının nadide örnekleri olan kitabeleriyle de dikkat çekmektedir. Bu kitabeler içinde yetmiş dokuz adet hattat imzalı örneğe rastlanmış olup bu eserler makale kapsamında incelenmiştir. Kabristanda imzası bulunan hattatlar arasında son dönemin öne çıkan sanatkarlarını görmek mümkündür. Yahya Efendi Kabristanı'nda Aziz Efendi, Sâmî Efendi, Şefik Efendi, Şevki Efendi, Hulusi Efendi, İzzet Efendi, Nuri Korman, Bakal Arif Efendi ve Halim Özyazıcı başta olmak üzere otuz farklı hattatın imzalı kitabesi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi ve Sanatları, Yahya Efendi Kabristanı, Mezartaşı, Kitabe, Hüsn-i hat, İmza

Atıf Bilgisi

Azaklı, Tuba Ruhengiz. "Hattat İmzalı Mezartaşları: Yahya Efendi Dergâhı Kabristanı Örneğinde". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 194-225.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431392>

Geliş Tarihi	04.09.2023
Kabul Tarihi	29.09.2023
Yayın Tarihi	26.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	kider@kocaeli.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Yayıncı	Kocaeli İlahiyat Dergisi, Kocaeli Üniversitesi'nin bir yayınıdır.

Gravestones Signed by Calligraphers: In the Example of Yahya Efendi Cemetery

Tuba Ruhengiz AZAKLI | orcid.org/0000-0002-4076-8562 | tuba.ruhengiz@kocaeli.edu.tr

Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Kocaeli, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/0411seq30>

Abstract

One of the important areas where the development of Islamic calligraphy can be observed is the tombstone inscriptions. As a reflection of the evolution of calligraphy in the 18th and 19th centuries of the Ottoman Empire, tombstone inscriptions also began to contain high artistic value. Especially the epitaphs of the tombstones belonging to the noble families, state officials and the people of the palace, combined with the fine workmanship, became works of art. These examples are important records for art history as they mostly contain signatures and dates. Gravestones, which are important in many aspects, especially art, literature and history, are mostly open to the public and therefore to destruction. This situation makes it necessary and meaningful to evaluate historical gravestones in a multi-faceted way and to reveal their value. Therefore, serious research on gravestones is extremely valuable. This article is about the gravestones signed by calligraphers of the cemetery belonging to the Yahya Efendi Complex in Istanbul-Beşiktaş. The study includes the analysis of the data collected before the 2009-2013 restoration, considering the current situation of the cemetery. The cemetery is home to tombstones with high artistic value due to the importance of the buried people. There are over two thousand tombstones in the cemetery, which has an important place within the social complex. Some of these stones attract attention with their decorations and stone workmanship, as well as their inscriptions, which are rare examples of calligraphy art. Among these inscriptions, seventy-nine samples signed by calligraphers were found and these samples were examined within the scope of the article. It is possible to see the prominent artists of the last period among the calligraphers whose works are found in the cemetery. Yahya Efendi Cemetery is home to the signed epitaphs of twenty-seven different calligraphers, mainly Aziz Efendi, Sâmî Efendi, Şefik Efendi, Şevki Efendi, Hulusi Efendi, İzzet Efendi, Nuri Korman, Arif Efendi and Halim Özyazıcı.

Keywords

Islamic History and Arts, Yahya Efendi Cemetery, Tombstone, Inscription, Islamic Calligraphy, Signature

Citation

Azaklı, Tuba Ruhengiz. "Hattat İmzalı Mezartaşları: Yahya Efendi Dergahı Kabristanı Örneğinde". *Kocaeli Theology Journal* 7/2 (December 2023), 194-225.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10431392>

Date of Submission	04.09.2023
Date of Acceptance	29.09.2023
Date of Publication	26.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	kider@kocaeli.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .
Publisher	Kocaeli Theology Journal is a publication of Kocaeli University.

Giriş

Türk-İslam coğrafyasında mezar anıtı geleneğinin mühim bir parçası olan mezartaşları, ait olduğu toplumun ve çağın sanat ve edebiyat zevkini yansıtan eserlerdir. Ölen kişi anısına mezarı başına ve ayak kısmına dikilen bu taşlar aynı zamanda şehir, meslek ve tıp tarihi gibi sahalarda çok yönlü araştırmalara kaynak olmaktadır.

Belgesel değeri, edebi yönü, taş işçiliği ve süslemeleriyle birçok yönden önem arz eden mezartaşları, hat sanatının güzide örnekleri olan kitabeleri sebebiyle de mühim eserlerdir. Bu eserler hattat imzasına sahip olduğunda sanat tarihi açısından taşıdığı değer daha da artmaktadır. Bu çalışmada tarihte iz bırakmış mühim hattatların Yahya Efendi Kabristanı'nda mevcut mezartaşlarındaki eserleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında kabristanda ayrıca ismine kaynaklarda pek tesadüf edilmeyen hattatlara ait imzalar da tespit edilmiştir. Yahya Efendi Kabristanı'nın mezartaşları, burada gömülü olan simaların önemine binaen yüksek sanat değeri ihtiva etmektedir. Kitabeler arasında yazısının teşrifata uygunluğu, başarılı istifi ve harf bünyelerinin kamil ölçüsü ile dikkat çeken örneklerin ekserisi, hüsn-i hat sanatının Osmanlı'da altın çağına tekabül eden 19. ve 20. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Bu çalışma, kabristanın güncel durumu da değerlendirilmek suretiyle, 2009-2013 restorasyonu öncesi toplanan verilerin analizini içermektedir. Veri toplama safhasında mezartaşlarının bir kısmının iyi korunmuş ve sağlam vaziyette olduğu, bir kısmının son satırlarının zamanla yükselen toprağın altında kaldığı, bir kısmının ise kırık yahut sağlam vaziyette yerde yattığı görülmüştür. Araştırma kapsamında kabristandaki hattat imzalarının tespiti için büyük ve titiz bir çalışma yürütülmüş, kitabelerin toprak altında kalan kısımları belirli bir seviyeye kadar kazılarak ve yerde ters vaziyette yatan taşlar çevrilerek toplamda yetmiş dokuz adet imzaya ulaşılmıştır. Sonraki aşamada imzalar okunmuş ve hattat isimleri tespit edilmiştir. Daha sonra ilgili kaynaklara başvurmak suretiyle biyografik bilgilerle araştırma zenginleştirilmiştir. Tespit edilen imzalı kitabeler genel hatlarıyla ve özellikleriyle tahlil edilmiş ve liste halinde sunulmuştur. Bu kitabeler arasından seçilen bazı örneklere görselleri ve detaylı tahlilleri ile çalışmada yer verilmiştir.

1. Yahya Efendi, Türbesi ve Külliyesi

Osmanlı ulema, şair ve mutasavvıflarından Beşiktaşlı Yahya Efendi, 900 (1495) yılında Trabzon'da doğmuştur.¹ Trabzon kadısı olan babası Şamlı Ömer Efendi, aynı tarihlerde Trabzon valisi olan şehzade Selim ile yakınlık tesis etmiş, Yahya Efendi ve Kanunî Sultan Süleyman süt kardeşi olmuşlardır.² 930/1521'de İstanbul'a gelen Yahya Efendi, Şeyhülislam

---

¹ İsmail Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi, Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 25.

² Haşim Şahin, "Yahya Efendi, Beşiktaşlı", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/243.

Zenbilli Ali Efendi'den ders ve icazet almıştır.³ 978/ 1571'de vefat eden Yahya Efendi'nin cenaze namazı, Kurban bayramı namazı sonrası Süleymaniye Camii'nde Şeyhül-İslam Ebu's-Suud Efendi tarafından kıldırılmıştır.⁴ Yahya Efendi "Üveysî" olup, kendisine intisap edenler sonradan Nakşibendîliğe temayül etmişlerdir.⁵ Doğumundan ölümüne kadar sarayla ünsiyeti olan Yahya Efendi, saray tarafından ta'zim ve hürmet görmüştür.⁶

Yahya Efendi'nin 945/1538 yılında yaptırdığı tahmin edilen külliyesi, İstanbul Beşiktaş'ta Yıldız Mahallesi'nde, Çırağan Caddesi üzerindeki Yahya Efendi Çıkmaçı'ndadır (Görsel 1).

Görsel 1. Yahya Efendi Külliyesi

İlk yapıldığında etrafı bahçe ve bağlarla çevrili olarak tevhidhane, cami, medrese, hamam, evler ve çeşmelerden oluşmaktaydı.⁷ Yahya Efendi'nin vefatından sonra Sultan II. Selim'in (1524-1574) emri ile Mimar Sinan'ın hazırladığı plan doğrultusunda tek kubbeli kârgir türbesi inşa edilmiştir.⁸ Türbe içerisinde Şeyh Yahya Efendi'den başka annesi Afife Hatun, hanımı Şerife Hatun, oğulları Şeyh İbrahim ve Derviş Ali Efendi, Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı -Yahya Efendi'nin manevi kızı- Tasasız Raziye Sultan, Sultan II. Abdülhamid'in kızı Hatice Sultan ve oğlu Ahmed Bedreddin Efendi, Şeyh Ali Efendi ve Mehmed Nuri Şemseddin Nakşibendî hazretlerinin kabirleri vardır.

³ Nazmi Sevgen, *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi; Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1965), 4.

⁴ Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi*, 20.

⁵ Sevgen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi*, 10.

⁶ Yahya Efendi hakkında detaylı bilgi için bkz: Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi*, 23.

⁷ Sevgen, *Beşiktaşlı Yahya Efendi*, 6.

⁸ Kolağası Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 63.

Külliyeye dönem dönem yapılan ilavelerle genişlemiştir. 1290/1873 yılında Sultan Abdülaziz'in validesi Pertevniyal Sultan (1810-1883) tekkeyi büyük ölçüde onartmıştır.⁹ Kabristanla birlikte tekkenin geçirdiği son restorasyon 2009-2013 yılları arası İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü tarafından yapılmıştır.

1.1. Yahya Efendi Kabristanı

“İlahi mağfiret Yahya Efendi Dergâhı'nda adeta güzel bir insan yüzü takınır. Ölüm burada, hemen iki-üç basamak merdiven ve bir-iki setle çıkıliveren bu bahçede hayatla o kadar kardeştir ki, bir nevi erme yolu yahut aşk bahçesi sanılabilir.”¹⁰

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu satırlarında ifade ettiği üzere Yahya Efendi Kabristanı insanda sıcak bir hissiyat uyandırmaktadır. Ağaçlar arasında bütün sıcaklığı ile insanı çepeçevre saran bu mekan, ölümün ürkütücü ve soğuk yüzünden ziyade, taşa adeta dantel gibi işlenen zarif motifleriyle sanki bir çiçek bahçesi ve eski insanların, evliyanın, paşaların, saray kadınlarının gezindiği bir bahçeye benzer. Tarihin canlı ve saf kalmış bu şahitleri, geçmişten günümüze kurulan köprünün kilit taşlarından biri gibidir.

Küçük Mecidiye Camii'nin yanından çıkılan kabristan, külliye içinde büyük önem teşkil etmektedir. İstinat duvarlarıyla setlere ayrılmış olup karmaşık bir plana sahiptir. Yahya Efendi'nin vefatından hemen sonra türbe etrafına definler başlamış, zamanla burası büyük bir kabristan haline gelmiştir. Bugün kabristan, cümle kapısından girince güney ve kuzey yönünde istinat duvarları üzerinden başlayıp külliye yapılarını çevreleyerek geniş bir alanı kaplamaktadır (*Görsel 2*).

Kabristan ve türbe dahilinde, 2009-2013 restorasyonu öncesinde envantere kaydedilmiş iki bin yüz kırk bir adet mezar taşı bulunmaktaydı. Kabristan üzerine çalıştığımız esnada bu rakama ilaveten envanterde gözden kaçan elli adet civarı mezar taşı daha tespit edilmiştir. Restorasyon sonrası, ayrıca civardan ve toprak altından mezar taşı parçaları çıkarılmış olup bunlar bugün kabristanın denize bakan tarafında açık alanda sergilenmektedir.

Kabristana çeşitli dönemlerde çok sayıda defin yapıldığı için alana karmaşık bir görüntü hakimdir. Cümle kapısından girildiğinde sağlı sollu devam eden mezar taşları, türbenin etrafını sararak yukarı sırtlara doğru alanı kaplamaktadır. Set üzerinde devam eden kuzey cephede *Şehzadeler Türbesi* ve devamında *Şehitlik* adıyla bilinen etrafı parmaklıkla çevrili kısım vardır. Kabristanın kuzeyinde bulunan *Şehzadeler Türbesi* Sultan II. Abdülhamit'in (1842-1918) saltanat yıllarında inşa edilmiş olup içerisinde bazı hanım sultanlar ve şehzadeler medfundur.

---

⁹ Baha Tanman, “Yahya Efendi Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/247.

¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1987), 23.

Görsel 2. Yahya Efendi Kabristanı'ndan bir görüntü

Kabristanda 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait mezartaşları çoğunluktadır. Aile mezarlıklarına hâla defin yapılmakla birlikte kabristanın tarihi dokusu korunmuştur. Tekkenin çevresi 19. yüzyılın ikinci yarısında önce Osmanlı üst tabakasının mezarlığı, daha sonra da padişahın aile kabristanı haline gelmiştir.¹¹ Saray erkânından birçok şahıs burada gömülüdür. Bunların büyük kısmı Sultan II. Abdülhamid'in ve Sultan Abdülmecid'in kız kardeşi Adile Sultan'ın (1826-1899) maiyetidir. Osmanlı'nın son üç sadrazamı olan İbrahim Hakkı Paşa (ö. 1918), Ahmet Tevfik Paşa (ö. 1936) ve Enver Paşa'nın babası Hacı Ahmet Paşa (ö. 1947)'nin kabirleri de buradadır.

Yahya Efendi Kabristanı saray erkanının yanı sıra sanatkârların da ebedi istirahatgâhi olmuştur. Kabristanda çok sayıda hattat medfundur. Mehmet Tahir Efendi (ö. 1816), Aşık Hüseyin (ö. 1824), Hacı Ahmet Efendi (ö. 1846), Reisü'l-Hattatın Ali Haydar Bey (ö. 1870), Şefik Bey (ö. 1875), Hafız Mehmet Efendi (ö. 1883), Mehmet İzzet (Rik'acı) Efendi (ö. 1913), Mahmud Cemil Bey (ö. 1913)¹², Şerife Fatıma Fitnat Hanım¹³ (ö. 1931), Nuri Korman (ö. 1950), Mahmud el-Hilmi (ö. 1905) kabri burada olan hattatlardandır.¹⁴ Seri atışlı topun mucidi,

¹¹ İsmet Demir- Hacı Osman Yıldırım, *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi ve Üveysilik* (İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı Yayınları, 1997), 114.

¹² İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Hattatlar* (Ankara: y.y., 1957), 40.

¹³ Detaylı bilgi için bkz: Hilal Kazan, *Dünden Bugüne Hanım Hattatlar* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010), 74.

¹⁴ Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003), 224; M. Şinasi Acar, *Ünlü Hattatların Mezarları: Gelimli Gidimli Dünya* (İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 2003), 10.

Kadirî pirllerinden Ahmet Süreyya Emin Bey¹⁵ (ö. 1923), şair Yusuf Sinan Rahikî¹⁶ ve bestekâr Nazife Güran (ö. 1993) kabirleri de buradadır.

1.1.1. Hüsn-i Hat Sanatı Bakımından Kabristandaki Kitabeler

Osmanlı dönemine ait mezartaşı kitabeleri içerisinde, çok sayıda başarılı hattatlık örneği bulunmaktadır. Hattatın elinden yılların meyvesi olarak dökülen harfler, taş işçisinin de mahareti ile kıymetli bir eser haline gelmektedir.

Osmanlı'dan evvel mezartaşı kitabelerinde kullanılan kûfi ve ibtidai sülüsün yerini Osmanlı'da klasik ölçülerine ulaşmış celi sülüs ve celi ta'lik yazı çeşitleri almıştır. Celi sülüs örnekler çoğunlukla istifli yazılmıştır. Üzerinde ketebe kaydı bulunan mezartaşlarına ise ekseri 18. asrın son çeyreği ve devamında rastlanır.¹⁷

Osmanlı'da hüsn-i hat sanatının 18 ve 19. yüzyıllarda gösterdiği büyük gelişme ve kemal derecesi, dönemin mezartaşlarına da yansımıştır. Mezartaşları hattatların hüner sergiledikleri bir saha olmuş ve pek çok kıymetli kitabe vücuda getirilmiştir. Bu bağlamda Yahya Efendi Kabristanı, imzalı ve imzasız çok sayıda önemli hüsn-i hat örneğini sergileyen bir mekandır.

Kabristandaki kitabelerin ekserisi celi ta'lik hat ile yazılmıştır. Bu yazı çeşidi 18. ve 19. yüzyıla ait mezartaşlarının yanı sıra dönemin mimari kitabelerinde de sıklıkla tercih edilmiş ve çağın modası haline gelmiştir. Kabristanda celi sülüs ve nadiren rik'a ile yazılmış kitabeler de mevcuttur. Bu kitabeler arasında hüsn-i hat kaidelerine uygun yazılan örnekler bakıldığında, ekserisinin celi sülüs olduğu görülür. Rik'a kitabe örnekleri de çoğunlukla kayda değer güzelliكتedir. Kabristandaki kitabelerin çoğunluğu kabartma şeklinde olup oyma kitabelerin sayısı otuzu geçmemektedir.

Kabristanda hüsn-i hat sanatı bakımından dikkat çeken örnekleri çeşitli gruplara ayırmak mümkündür. Buradaki imzalı kitabelerin çoğu her yönüyle sanat değeri taşımaktadır. Ayrıca harflerin endamı ve nispetleriyle, istifleriyle kusursuz güzelliكتe olup imzasız olan çok sayıda esere de rastlanmıştır. Bunların haricinde bazı kitabeler bozuk istif ve dağınık görünümüne rağmen harflerinin ayrı ayrı güzelliği ile dikkat çeker. Bazı kitabeler ise harflerin bozuk nispetlerine rağmen dengeli kompozisyonu ve istifi ile kayda değerdir.

Hüsn-i hat sanatında harflerin teşrifata uygun, intizamlı ve okunaklı biçimde istiflenmesini, satıra dengeli olarak dağılmasını ve aynı zamanda göze hoş görünmesini sağlamak, kabiliyet ve zeka isteyen zor bir iştir. Bu nedenle doğru istif örneği kitabelerin

---

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz: Ahmet Emin Süreyya, *Süreyya Divanı*, haz. Mehmet Ali Özkardeş (İstanbul: Yeni Matbaa, 1998), 22.

¹⁶ Şair Yusuf Sinan Rahikî hakkında detaylı bilgi için bk: Aşık Çelebi, *Meşâiru'ş-Şuara*, haz. Filiz Kılıç (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010), 354.

¹⁷ Necdet Ertuğ, "Osmanlı Mezartaşları", *Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi* (Ankara, y.y., 1999), 9/ 224.

sanat bakımından ayrı bir değeri vardır. Yahya Efendi Kabristanı'nda çok sayıda nitelikli istif örneği görmek mümkündür.

Mezartaşı kitabelerinin başlangıç ifadesi olan serlevhalar, çoğunlukla metin kısmından belirgin biçimde ayrı yazılmış ve bir madalyon yahut çerçeve içine alınarak öne çıkarılmıştır. Yahya Efendi Kabristanı'nda da özgün ve nitelikli çok sayıda serlevha örneği bulunmaktadır. Ekseriyetle istifli yazılan serlevhaları burada müsenna ya da tuğra formunda görmek mümkündür. İstifli serlevhalar arasında yüksek kabartma tekniği ile hazırlanmış mevlevî sikkesi (Görsel 3 ve 4) veya açık vaziyetteki bir kitap formu üzerine yazılmış serlevha örneklerine de tesadüf edilmiştir.¹⁸

Görsel 3-4. Kabristandan 904 ve 467 no'lu şahidelerin Mevlevî sikkesi formu içindeki serlevha örnekleri.

Serlevhalarda çoğunlukla kitabenin metinde kullanılan yazı çeşidi tercih edilmiştir. İstisna olarak rik'a bir kitabeye celf sülüs serlevha konulduğu yahut serlevhanın kûfi hat ile yazıldığı örnekler de mevcuttur.¹⁹ İstifli, müsenna, tuğra ve sikke formunda dikkat çekici serlevhaların yanı sıra mütevazi örnekler de çok sayıdadır. Bazı serlevhalar daire, yarım daire, gerdanlık ve su damlası gibi özgün formlarda tasarlanmıştır.

1.1.2. Kabiristan'da Bulunan İmzalı Kitabeler

Sanat tarihi için belgesel ve edebi değeri, taş işçiliği ve süslemeleriyle çok yönlü bir inceleme sahası olan mezartaşları, kitabeleriyle de hat sanatı bakımından üzerinde durulması gereken eserlerdir. Başarılı hattatlık örneği olan mezartaşı kitabeleri eğer imza taşıyorsa, ihtiva ettiği değer daha da artmaktadır. Bu bağlamda tarihte iz bırakmış mühim hattatların Yahya Efendi Kabristanı mezartaşlarındaki güzide eserleri incelenmeye değerdir. Kabiristan, kaynaklarda ismine pek tesadüf edilmeyen, az bilinen hattatlara ait

¹⁸ Söz konusu şahidenin kabristandaki envanter numarası 904'tür.

¹⁹ Kabristandaki 1185 envanter no'lu bir kitabe buna örnek verilebilir.

imzaları da barındırması sebebiyle, yeni araştırmalara kaynak teşkil edecek bilgilere ev sahipliği yapmaktadır.

Yahya Efendi Kabristanı'nda, yazısının teşrifata uygunluğu, istifi ve harf bünyelerinin kamil ölçüleri ile dikkat çeken kitabelerin ekserisi, hüsn-i hat sanatının Osmanlı'da altın çağına tekabül eden 19. ve 20. yüzyıllara tarihlenmektedir. Söz konusu kitabeler arasında çok sayıda hattat imzalı örnek bulunmaktadır.

Yahya Efendi Kabristanı'nda detaylı bir inceleme ile elde edilen veriler ışığında yetmiş dokuz adet imzalı kitabe tespit edilmiştir. İmza kayıtlarının son satırda olması sebebiyle taşların toprağa gömülü olan son satırlarını açığa çıkarmak elzem görülmüş ve bu yolla çok sayıda imzaya ulaşılmıştır. Yerde ters vaziyette yatan taşlar düz çevrilmek suretiyle de imzalı kitabeler keşfedilmiştir. Sonraki aşamada tespit edilen imzalar çözümlenmiştir. Mahmud Celaleddin Efendi (ö. 1829), Şefik Bey (1819-1880), Mehmet Şevki Efendi (1829-1887), Filibeli Bakkal Arif Efendi (1830-1909), Sami Efendi (1838-1912), Aziz Efendi (1871-1934), Mehmed Hulusi (Yazgan) Efendi (1868-1940), Nuri Korman (1869-1951), Mustafa Halim Özyazıcı (1898-1964) gibi tanınmış hattatlar başta olmak üzere otuz farklı hattatın imzalarının bulunduğu mezartaşları ile bu kabristan adeta hüsn-i hat müzesi gibidir.²⁰

Hüsn-i hat sanatının tarihsel gelişim seyri göz önüne alındığında kitabelerin sanat değerinin yükselmesi ile hattatların imza atma geleneği oluşturmaya başlaması paralellik göstermektedir. Yahya Efendi Kabristanı'ndaki hattat imzalı mezartaşları, ekseri 19. yüzyılın sonlarına tarihlenir. Geri kalan kitabelerden yirmi beş tanesi 20. yüzyıla aittir. 18. asır sonuna ait bir adet imzalı kitabe tespit edilmiştir.

Kabristanda ta'lik yazı üstadı, "Reisü'l-Hattatîn" Ali Haydar Bey'in (1802-1870) mezartaşı da bulunmaktadır. Kitabesi imzasız olmakla birlikte kaynaklardan bu kitabenin son asrın büyük hattatı Sami Efendi'ye ait olduğu bilgisi öğrenilmiştir.²¹ Sami Efendi, hocası olan Ali Haydar Bey'in mezartaşı kitabesini kendi yazmış, hocasına hürmet ve edeben imza koymamıştır. Bu müstesna eser de listeye dahil edilmiştir (*Görsel 5*). Kabristan'da Sami Efendi'ye ait bir de imzalı kitabe mevcuttur. Bu kitabe İsmail Rıdvan Paşa (ö. 1324)'ya ait görkemli lahdin baş taşında bulunmaktadır. On satırdan oluşan kitabe celî ta'lik hat ile yazılmıştır (*Görsel 6*).

²⁰ Kabristanda imzası bulunan hattatlar ve kitabe sayıları alfabetik sıraya göre şunlardır: Abdullah (1), Ahmet Rifat (1), Ali es-Sabri (2), Aziz Efendi (2), Arif (bakkal) bey (12), Cemil bey (3), Cevdet Efendi (1), Emin Ebvabî (1), Halim (Yazıcı) Bey (1), Hasan Sırrı Efendi, Hulusi (Yazgan) Efendi (2), Mehmet İzzet Efendi (1), Mahmud Celaleddin (3), Mehmet Emin (1), Mısırî (5), Mısırîzâde Ali Rıza (8), Mustafa Hilmi (2), Mustafa Vasfî (1), Nedim (1), Nuri Korman (11), Nuri (1), Ömer Rıza (1), Rifat (Mehmed Yazgan) Bey (3), Sami Efendi (2), Şâdi (1), Siracîzâde (1), Şefik Bey (1), Şevki Efendi (2), Tevfik (1), ? (2), ? (1).

²¹ Sacit Açıkgözoğlu, "Hattat Sâmi Efendi'nin Mezar Taşı Kitabeleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu* (İstanbul: AKSM, 1998), 132.

Görsel 5: Kitabesini Sami Efendi'nin yazdığı Reisü'l Hattatîn Ali Haydar Bey'in mezar taşı

Görsel 6: Kitabesini Sami Efendi'ye ait olan 175 envanter no'lu şahide.

Kabristandaki imzalı kitabeler arasında tarih olarak en eskisi “Ömer Rıza” imzalı olup 1790 tarihlidir. Envanter numarası 1032 olan mezar taşı “Emine” isminde bir hanıma aittir. İstifli celi sülüs hat ile yazılmış olan bu kitabe temiz işçilikli olup harflerin zerafeti ve kibarlığı ile dikkat çeker. Kabristandaki imzalı kitabeler arasında en yeni tarihlisi ise “Hüseyin Hilmi Paşa”²² ve iki oğluna ait 1037 envanter no'lu kitabedir. 1923 tarihli kitabe 20. yüzyılım tanınmış hattatı Halim Efendi'nin imzasını taşır. Oval kemerli bir kapıyı andıran mermer kitabenin serlevhası istifli celi sülüs ile yazılmış olup yatay ve oval formdadır. Metin ise celi ta'lik ile yazılmış olup ilk satırı bu oval panoyu üstten dolaşmakta, devamı ise dört satır halinde serlevhanın altındaki kısımda yer almaktadır (Görsel 7 ve 8).

²² Son Osmanlı sadrazamlarındandır. Midilli Adası'nda doğmuştur. II. Abdülhamit ve V. Mehmet saltanatlarında kısa süre sadrazamlık yapmıştır; Mahir Aydın, “Hüseyin Hilmi Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/550-551.

Yahya Efendi Kabristanı'nda sayıca en fazla kitabe on iki imza ile Bakkal Arif Efendi'ye aittir. Bu kitabelerin tamamı celî sülüs ile yazılmış olup on tanesi erkek, iki tanesi kadın mezarına aittir. Bunların arasında tarih olarak en eskisi “*Tahrîr-i Nüfus müdürü Ahmet Rifat Bey*”e ait olup 1277/1860 senesinde yazılmıştır. En yenisi ise 1316/1898 tarihli olup “*Teşrif-i Hümayun müdürü Mahmut Efendi*”nin kabrine aittir. Arif Efendi'nin yazdığı

Görsel 7-8: Kitabesi Halim Özyazıcı'ya ait olan 1037 envanter no'lu şahide.

birbirinden kıymetli kitabelere 26 envanter no'lu mezar taşı kitabesi örnek verilebilir. 1901 tarihli mezar taşı “*Kargılı Hoca Hafız Hasan Hüseyin Efendi*”ye aittir. Kitabesi dokuz satırdan müteşekkil celî sülüs yazı ile istifli olarak yazılmıştır. Serpuşu, örfi destarlı kavuk şeklindedir (Görsel 9).

Kabristanda on bir adet kitabesi bulunan Beşiktaşlı Hacı Nuri Korman Bey, meşhur bir hattat olmasının yanı sıra Yahya Efendi Dergâhı'nda kırk yıl zakirlik, dört yıl da zakirbaşılık yapmıştır. Kendisi de burada medfundur. O'nun imzasını taşıyan kitabelerin tamamı celî sülüs ile yazılmış nefis kitabelerdir. Bunlardan altısı hanım, beşi ise erkek mezarına aittir. Bunların en eskisi 1313/1895 tarihiyle “*Fatıma Hanım*”a, en son yazılanı ise 1339/1920 tarihi ile Hacı Cemil Paşa'ya aittir. Nuri Bey türbe içinde bulunan “*Şeyh Hüseyin Şevki Efendi*”ye ait mezar taşı kitabesini istifli yazmış ve bu kitabeğe özel olarak “*el-Hac Mehmed Nuri an zâkirân-ı dergâh-ı Yahya Efendi*” ifadesi ile imzasını atmıştır. Kabristan'da, türbenin kuzeydoğu tarafında Nuri Bey'e ait 343 envanter nolu kitabe, serlevhası, harflerin satıra dağılışı ve istifi ile pek kıymetli bir eserdir. Yedi satırdan oluşan kitabe celî sülüs ile yazılmıştır. Kusursuz taş işçiliği de eserin sanat değerini artırmaktadır (Görsel 10). Nuri Korman Bey'in bu eserlerine ilaveten kabristanda 1465 envanter numarası ile kayıtlı “*Nuri*” imzalı celî ta'lik bir levha kitabe daha vardır. Fakat bozuk yazısı sebebiyle bu kitabenin Hacı Nuri Korman Bey'e ait olmadığı aşîkâdır.

Görsel 9: Kitabesi Bakal Arif Efendi'ye ait olan 26 envanter no'lu şahide.

Görsel 10: Kitabesi Nuri Korman'a ait olan 343 envanter no'lu şahide.

Kabristandaki kitabelerde en fazla imzası bulunan bu iki hattattan sonra sekiz imza ile “Mısrîzâde”²³ gelmektedir. Mısrîzâde'nin imzaladığı kitabelerden dördü kadın dördü erkek mezarına ait olup tamamı celî ta'lik hat ile yazılmıştır. Kabristandaki eserlerinde “Mısrîzâde”, “Mısrîzâde Ali” ve “Mısrîzâde Ali Rıza”²⁴ şeklinde farklı biçimde imzaları bulunan bu hattatın en eski kitabesi Safinaz Hanım'ın mezarında olup 1288/1871 tarihlidir.²⁵ En son tarihli kitabesi ise Hüseyin Ahmed Esad Bey'e ait olup 1314/1897 tarihlidir. Hacı Ahmet İzzet Paşa'nın mezarına ait yedi satırlık kitabe, Mısrîzâde'nin yazdığı celî ta'lik eserler arasında dikkat çekmektedir (Görsel 11). Kabristanda bu celî ta'lik kitabelerden başka “Mısrî”

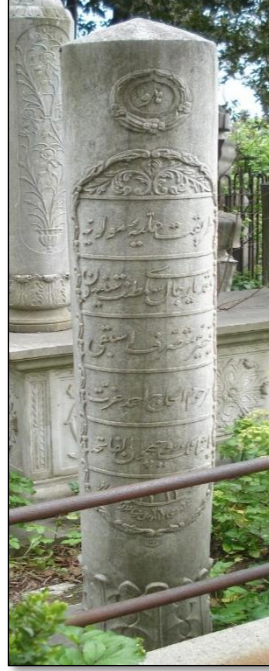
²³ Tam adı Mısrîzâde Ali Rıza Efendi'dir. Babası Hattat Seyid Mehmet Rifat Mısrî'dir. Mısrîzâde'nin İstanbul'da kitabesini yazdığı çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır. Ketebe, “Mısrîzâde Ali Rıza Efendi”. Erişim: 30 Ağustos 2023. <https://ketebe.org/sanatkar/Mısrîzâde-ali-rıza-efendi-640>.

²⁴ Mısrîzâde Ali Rıza Bey (Üsküdarî) 1815-1905 yılları arasında İstanbul'da yaşamış olup rik'a ve ta'lik ustasıdır. Bursa eşrafından mutasarrıf Şerif Ağa'nın oğlu olan Ali Rıza Bey, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde çeşitli devlet kademelerinde çalışmış olup sadrazam Yusuf Kamil Paşa'nın eşi Mısırlı Prenses Zeynep Hanım'a bağlılığından dolayı Mısrîzâde lakabını almıştır: İnal, *Son Hattatlar*, 30.

²⁵ Kabristandaki envanter numarası 933'tür.

imzalı beş adet celi sülüs kitabe bulunmaktadır. “Mısrîzâde” imzalı kitabelere yakın tarihler içeren bu kitabelerin, Mısrîzâde’nin babası ve hocası olan Seyid Mehmet Rıfâat Mısrî (1297/1879) tarafından yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu kitabeler arasında dikkat çeken bir örnek Seyyid Ahmet Tevfik Bey’in kabrine ait 411 envanter no’lu şahidedir. Yedi satırlık kitabe, istif, kompozisyon ve harflerin formu yönüyle başarılı bir örnektir (Görsel 12).

Kabristanda son devrin kudretli hattatlarından Aziz Rifaâ Efendi’ye (1871-1934) ait üç kitabe vardır. İki celi sülüs ile istifli olarak, biri ise celi ta’lik ile yazılan bu eserlerden 25 envanter no’lu mezar taşı 1909 tarihli olup Şeyh Mehmed Nuri Efendi’ye aittir. Kitabesi serlevha ile sekiz satırdır. Taş işçiliği ile de dikkat çeken şahidenin örfi destari kavuk serpuşu ile ayrıca serlevha üzerinde yüksek kabartma Rifaâ tarikatına ait taç sikkesi vardır (Görsel 13). Aziz Efendi’nin bir Rifaâ şeyhinin mezar taşını yazması, kendisinin de Rifaâ tarikatına mensup olması sebebiyle manidardır.

Görsel 11: “Mısrîzâde” imzalı 153 envanter no’lu kitabe.

Görsel 12: “Mısrî” imzalı 411 envanter no’lu kitabe.

19. yüzyılın kudretli hattatlarından Mehmet Şevki Efendi, kitabelerde imzası bulunan bir diğer sanatkardır. Silindir formulu bir taşta yazdığı celi sülüs kitabe, istifli, serlevhası ve harflerin zerafeti ile dikkate şayan bir örnektir (Görsel 14). 467 envanter no’lu bu mezarın sandukasında da dairevi formulu bir kitabe bulunmaktadır. İstifli celi sülüs bu levhanın da Şevki Efendi’nin elinden çıktığı anlaşılmaktadır.

Görsel 13: Kitabesi Aziz Efendi'ye ait olan 25 envanter no'lu şahide.

Görsel 14: Şevki Efendi'ye ait bir kitabeden detay, envanter no: 467.

Osmanlı nesta'lik hattının mühim üstadlarından Hulusi Efendi'nin, kabristanda iki adet kitabesi bulunmaktadır. Bunlardan "Emine Behiye" isimli bir hanıma ait olan 864 no'lu kitabe, kübik formda yükselip pramidal biçimde sonlanan bir şahide üzerindedir (Görsel 15).

İmzalı eserlere güzel bir rik'a örneği olarak Mehmet İzzet Bey'in²⁶ yazdığı kitabe verilebilir. Çorlulu Mahmut Celaleddin Paşa'ya²⁷ (1838-1899) ait bu görkemli kabir, bir sanduka üzerinde kübik formda yükselen iki kitabeli şahideden müteşekkildir.²⁸ 397 no'lu

²⁶ Mehmet İzzet Efendi (1841-1903), Rik'a yazısında çığır açan Osmanlı hattatı. Kendisi de Yahya Efendi Kabristanı'nda medfundur; Uğur Derman, "Mehmet İzzet Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/493.

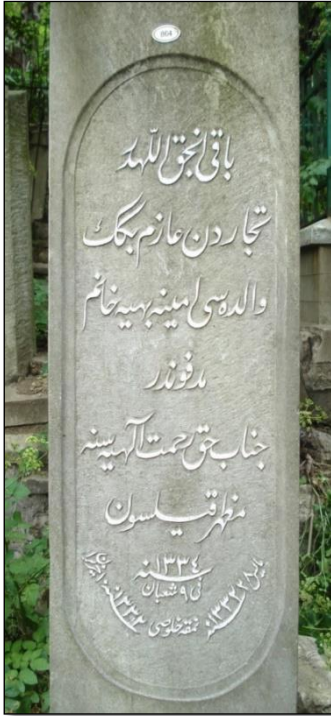
²⁷ Osmanlı devlet adamı, tarihçi, hukukçu, hattat, şair ve bestekâr.

²⁸ Bu şahidelerin envanter numaraları 397 ve 398'dir. Kitabenin okunuşu şöyledir:

"Hüve'l-Hallâku'l-Bâki /Eazım vükela ve saltanat-ı seniyyeden olup ticaret ve nafia/nazırı iken alem-i fâniye veday-ı ebedi eden Çorluluzâde/Mahmud Celaleddin Paşa'nın kabridir./Bu zat Bab-ı Ali'de perver-i şab feyz ve kemal olan/ekâbir-i erbab-ı kalemin en güzîdelerinden idi./Pekçok hizmet-ı mühimme-i devlette ibraz-ı ehliyet ve ru'yet/etmesinden mada, mecmua-i kavâniye ve nizamât-ı devlet olan düstura münderiç kâffe-i kavâniye ve nizâmat/ba kâmilen ve müşârûn ileyhine hame-i tahrir veya nasihatten/geçmiş ve yarım asra yakın bir müddet zarfında/devletçe ithaz olunan müfredat-ı islâhiyenin cümlesi/Oku bir Fatıha ey ehl-i dil zâir bu merhume/Ki kadr-i devlet ve milletçe pek muhannet bâlâdır./Eder hep esdikây-ı mülk ve devlet hâkine hürmet/Bu kabrin sahibi Mahmud Celaleddin Paşa'dır./fi 7 Ramazan sene 1316 / İzzet".

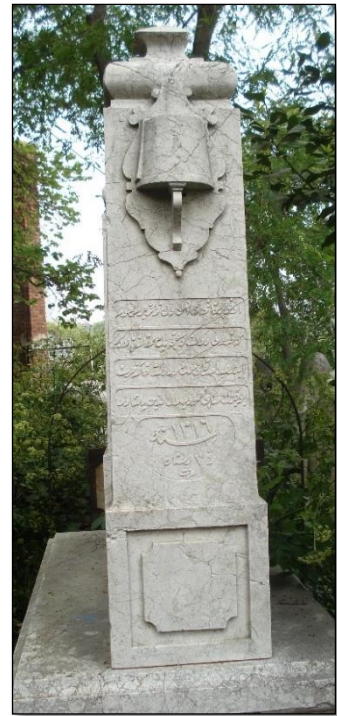
şahidenin ön yüzünde dokuz satırlık bir kitabe vardır. Bu kitabenin serlevhası ve dördüncü satırı istifli celf sülüs ile yazılmış olup diğer kıt'alar rik'a hattı ile yazılmıştır. 398 no'lu diğer kitabe on üç satırdır. Son satırdaki celf sülüs ayet haricinde tüm metin temiz bir rik'a hattı ile yazılmıştır. Bu mezar anıtı, taş işçiliği bakımından da etkileyici bir eserdir. Baştan sonra beyaz mermerden yapılan anıtın sandukasında oval pano, köşelerinde gövdesi şişkin sütunçeler ve baş taşının yazısız olan yüzlerinden birinde Osmanlı arması, diğer yüzünde ise feslik üzerine yerleştirilmiş gerçek ölçülerde bir Hamidî fes hakkedilmiştir (Görsel 17). Kabrin sahibi olan Mahmud Celeleddin Paşa'nın rik'a yazıya karşı ayrı bir muhabbet duyduğu ve rik'a yazmakta mahir bir hattat olduğu bilinmektedir.²⁹ Osmanlı mezartaşlarında pek tercih edilmeyen rik'a yazının paşanın bu gösterişli kabrinde kullanılması, bu muhabbet ile ilişkilendirilebilir.

Görsel 15: Hulusi Efendi'ye ait kitabeden detay, envanter no: 864.

Görsel 16: "Mahmud Celeleddin" imzalı 214 envanter no'lu kitabe.

Görsel 17: Kitabesi İzzet Efendi'ye ait olan 397 envanter no'lu kitabe.

Kitabelerdeki imzaların tamamı hattat imzası olmayıp iki tanesi taş ustası imzasıdır. Bunlardan birinin kabristandaki envanter numarası 175'dir. "Mir Ahmet Davud Bey" in mezarına ait olan kitabe 1302/1884 tarihli dir. Serlevha kısmına gösterişli bir Osmanlı arması hakkedilmiştir. "Taşçı Üsküdarlı usta Yordam" ibaresi okunan bu imzanın sahibi olan usta ile alakalı araştırma yapılmış fakat herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1011 envanter

²⁹ Azmi Özcan, "Mahmud Celeleddin Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/360.

no'lu diğerkitabede ise “Ameli Kadri” ifadesi okunmaktadır. “Hacı Hüseyinzâde Mustafa Efendi” isimli zata ait olan bu mezartaşı 1339/1921 tarihlidir.

Yahya Efendi Kabristanı, makalede verilen örneklerin haricinde, çok sayıda seçkin hüsn-i hat eserini daha bağrında saklamaktadır. Bu çalışma ile Osmanlı döneminde hüsn-i hat sanatının ulaştığı seviyenin mezar mimarisi üzerinden izlenebileceği bir keredaha gösterilmiş bulunmaktadır.

Görsel 19: “Abdullah” imzalı 1393 envanter no'lu kitabe.

Görsel 18: “Hasan Sırrı Efendi'ye ait 235 envanter no'lu kitabe.

Görsel 21: “Ali es-Sabri”
imzalı 263 envanter no’lu
kitabe.

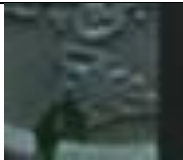

Görsel 20: “Cemil” imzalı 319
envanter no’lu kitabe.

İmzalı Kitabelerin Listesi

	İmza	İmza fotoğrafı	Hicri/ Miladi Tarih	Env. No:	İsim
1	Mısrîzâde		1309/1892	16	Zevkniyab Kalfa
2	Aziz Efendi		1310/1893	20	Hafız Yusuf Efendi
3	Aziz Efendi		1327/1909	25	Mehmed Nuri Efendi
4	Arif		1318/1901	26	Hafız Hasan Hüseyin Efendi
5	Mısrî		1288/1871	63	Mustafa Ağa
6	Rıfat		1332/1914	81	Behice Hanım/ Bahaeddin Bey
7	Nuri		1318/1901	97	Fatıma Aliye Hanım
8	Sami Efendi		1287/1871	137	Ali Haydar Bey
9	Mısrîzâde Ali Rıza		1311/1894	153	Ahmet İzzet Paşa

0	Sami Efendi		1324/1906	175	İsmail Rıdvan Paşa
1	?		1299/1882	206	Fatma Atiye Hanım
2	Mahmud Celaledin		1226/1811	214	Nedime Kadın
3	Hasan Sırrı		1318/1900	235	Adeviyye Rabia Hanım
4	Ali es-Sabri		1231/1815	237	Şerife Afife Hanım
5	Mısrîzâde Ali		1313/1896	256	Osman Kamil Efendi
6	Nuri		1319/1901	258	Tenasüp Kalfa
7	Mehmet Nuri		1334/1916	260	Hüseyin Şevki Efendi Hazretleri
8	Mısrî		1289/1872	262	Mehmet Nuri Efendi Hazretleri

9	1	Ali es-Sabri		1238/1823	263	AiŖe Hanım
0	2	Arif		1314/1896	271	Hüseyin Efendi
1	2	Mısrî		1292/1875	296	Ŗerife Behiye Hanım Efendi
2	2	Arif		1311/1894	310	Mustafa Ruhi Efendi Hazretleri
3	2	Cemil		1321/1904	319	Abdul Halim Bey
4	2	Arif		1306/1888	321	Halil Efendi
5	2	Nuri		1323/1905	322	Hace Abdullah Efendi Hazretleri
6	2	Nuri		1315/1898	343	Hafız Mehmet Tevfik Efendi

7	2	Nuri		1320/1902	394	Mehmet Raşit Efendi
8	2	İzzet		1316/1899	397-8	Mahmud Celaleddin Paşa
9	2	Mısırî		1290/1873	411	Ahmed Tevfik Bey
0	3	Mehmet Rifat		1273/1857	442	Hatice Hanım
1	3	Şevki		1278/1862	467	Yakup Paşa
2	3	Şevki		1277/1861	468	Nevber Hanım
3	3	Cevdet		1298/1881	489	Mahkemal Kalfa
4	3	Nuri		1314/1898	521	Ömer Paşa

5	3	Mehmet Emin		1277/1861	528	Hatice Besk Hanım Efendi
6	3	Şefik		1279/1863	532	Aişe Şefika Hanımefendi
7	3	Mısrîzâde		1314/1897	555	Hüseyin Ahmed Esad
8	3	Üsküdarlı taşçı Yordam		1302/1884	751	Mir Ahmed Davud Bey
9	3	Hulusi		1340/1921	756	İkbal Hanım
0	4	Nuri		1323/1905	808	Pertevnâk Kalfa
1	4	Arif		1314/1896	856	Rasim Ağa
2	4	Hulusi		1334/1916	864	Emine Behiye Hanım
3	4	Arif		1277/1866	876	Ahmed Rifat Bey

4	Arif		1310/1892	882	Besim Ağa
5	Arif		-	891	Hacı Osman Ağa
6	Emin Ebvabî		1280/1864	903-904	Naile Hanım
7	Mısrîzâde Ali Rıza		1288/1871	933	Safnaz Hanım
8	Ameli Kadri		1339/1921	1011	Hacı Hüseyinzâde Mustafa Efendi
9	Mısrîzâde		1315/1897	1020	Fahriye Hanım
0	Ömer Rıza		1204/1790	1032	Emine Hanım
1	Halim		1918 1918 1923	1037	Osman Şevket Ömer Adil Hüseyin Hilmi Paşa
2	Cemil		1321/1903	1040	Hanife Nigar Hanım

3	Arif		1306/1888	1081	Hoca Ahmed Nüzhet Efendi
4	Mustafa Vasfi		1323/1905	1092	Hattat Mahmud el-Hilmi Efendi
5	Tevfik		1334/1918	1122	Hakkı Paşa
6	Arif		1310/1892	1137	Emine Vildan Hanım
7	Mısrîzâde		1299/1882	1170	Fatıma Hanım
8	Mısrîzâde		1292/1875	1176	Rabia Adeviye Hanım
9	Cevdet		1298/1881	1188	Osman Bey
0	Abdullah		1297/1880	1393	Abdulhamid Bey

1	Nedim		1337/1921	1462	Mustafa Sâib Bey
2	Nuri		1318/1900	1465	Hace Adeviye Hanım
3	Şadi		1306/1890	1514	Hace Ümmühan Hanım
4	Mısrîzâde		1312/1895	1625	İbrahim Ethem Efendi
5	Ahmet Rifat		1329/1911	1633	Abdulkerim Nadir Bey
6	?		1263/1847	1687	Hattat Seyyid Ahmed Efendi
7	?		1232/1817	1688	Hattat Mehmet Tahir Efendi
8	Nuri		1314/1896	1721	Rukiye Hanım

9	Nuri		1342/1923	1732	Cemil Paşa
0	Arif		1319/1902	1733	Mahmud Efendi
1	Mustafa Hilmi		1258/1843	1746	Baltacı Hasan Efendi
2	Mustafa Hilmi		1258/1842	1757	Fatımatü'z- Zehra Hanım
3	Arif		1307/1889	1827	Ümmügülsüm Dürriye Hanım
4	Nuri		1313/1896	1831	Fatma Hanım
5	Cemil		1321/1904	1842	Mehmet Haşim Efendi
6	Mahmut Celaledin		1292/1875	1945	Muhsine Hanım
7	Mahmut Celaledin		1290/1873	1946	Hasibe Hanım

8	Siraczâde		1300/1883	1969	Ali Efendi	Mehva
---	-----------	---	-----------	------	---------------	-------

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbi olan İstanbul'un tarihi dokusunu kaybetmemiş her bir köşesinin, Türk-İslam Sanatı tarihine ışık tutan eserlerle dolu olduğu aşikardır. Bu eserlerin önemli bir grubunu teşkil eden mezartaşları, hem belgesel değeri ile hem dönemin sanat zevkini aksettiren estetik değeri ile tarihten günümüze ulaşan mühim eserlerdir.

Osmanlı mezartaşlarının birçoğunun kitabesi, başarılı hattatlık örneğidir. Hattatın elinden yılların meyvesi olarak dökülen harfler, taş işçisinin de mahareti ile kıymetli bir eser haline gelmektedir. Bilhassa 18 ve 19. yüzyıl mezar kitabelerinde kemale ermiş sülüs ve ta'lik yazı kullanılmıştır. Hattat imzalı mezar kitabelerine ekseri 19. asır sonlarında rastlanır.

İstanbul-Beşiktaş'ta bulunan Yahya Efendi Külliyesi, 17. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığındaki mezartaşları olan büyük bir kabristana sahiptir. Sanat ve tarih açısından bir hazine değerindeki bu müstesna mevki, hüsn-i hat sanatının nadide örneklerini de bağrında saklamaktadır. Ekseri 19 ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait mezartaşlarının bulunduğu Yahya Efendi Kabristanı'nda, başta saray erkânı olmak üzere, paşalar, devlet ricali, alimler, şeyhler ve sanat erbabı medfundur. Buradaki eserlere hat sanatı zaviyesinden bakıldığında gerek celî sülüs, gerekse celî ta'lik ile kaleme alınmış kitabeler içinde istif yönüyle nitelikli eserlere ulaşılmış, bununla birlikte kabristandaki son dönem kitabeleri arasında az sayıda celî rik'a örneklerine de rastlanmıştır. Söz konusu mezarlıktaki iki bini aşkın kitabenin yarısından fazlasının celî ta'lik ile kaleme alınmış olduğu tespit edilmiştir.

Kabristandaki mezar kitabelerinin başlangıcını oluşturan serlevha kısımları başlı başına bir çalışma konusu olacak zenginliktedir. Genel olarak istifli yazılan serlevhaların müsenna olarak ya da tuğra şeklinde, gerdanlık veya su damlası formunda yazıldığı örnekleri kabristanda görmek mümkündür.

Mezartaşlarında hat ve süsleme sanatlarını gösteren, onları görünür kılan mühim bir unsur olarak taş işçiliğine değinmek gerekir. Kitabe ve motifler taş ustasının maharetli ellerinde yontularak sanat eseri hüviyeti kazanır. Keskin kaidelere sahip olan hüsn-i hattı, harflerin hususiyetini bozmadan taşta hakketmek ustalık ve sanatkârlık ister. Aksi takdirde kötü bir işçilikle değerli bir eser mahvedilebilmektedir.

Yahya Efendi Kabristanı'nda bulunan imzalı kitabeler, tarihi birer vesika olmaları sebebiyle buradaki hüsn-i hat örnekleri içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Burada bulunan yetmiş dokuz adet imzalı kitabe, başlı başına kapsamlı bir çalışma konusu olabilecek sayıda ve değerdedir. Araştırmada bu şahidelerin tamamı incelenmiş, kitabelerin okunuşu, ölçüleri ve genel özellikleri tespit edilmiştir. Çalışmanın en önemli bulguları olarak hattat isimleri öne çıkmakla birlikte çok sayıda istatistiki bilgi de ortaya çıkarılmıştır. Kitabelerin yazımında tercih edilen hüsn-i hat çeşitleri, imzalı kitabelerin ihtiva ettiği sanat değeri, bu kitabelerin tezyinat ve taş işçiliği ile desteklenmesi yahut sade bir görünümün tercih edilmesi gibi konuların yanı sıra burada imzası görülen hattatlarla alakalı istatistiki bilgiler de toplanmıştır. Aynı hattatın kaç kitabeyi yazdığı bilgisi ile bu kitabelerin kendi içinde nitelik ve nicelik bakımından değerlendirilmesi söz konusu olmuştur.

Kabristanda bulunan imzalı kitabelerin sayıca en fazlası on iki imza ile Bakkal Arif Efendi'ye, daha sonra on bir imza ile Beşiktaş'lı Nuri Korman'a aittir. Arif Efendi'ye ait olan kitabelerin hepsi celf sülüs ile yazılmıştır. Bunların içinde tarih olarak en eskisi 1277 tarihli ve 876 no'lu, en son yazılanı ise 1316 tarihli ve 1733 no'lu kitabedir. Bu mezarlardan on tanesi erkek, iki tanesi bayana aittir. Nuri Korman'ın imzasını taşıyan kitabelerin ise altı tanesi bayan, beşi ise erkek mezarına aittir. On tanesi sülüs ile bir tanesi ta'lik ile yazılmıştır. Bu kitabelerin tarih bakımından en eskisi 1313 tarihli ve 1831 no'lu, en son yazılanı ise 1339 tarihli 1732 no'lu şahidedir. Bunlardan sonra sekiz imza ile Mısırzâde gelmektedir. Hattatın en eski tarihli kitabesi 1288 tarihli ve 933 no'lu şahidedir. En son imza attığı 1020 no'lu kitabenin tarihi ise 1315'tir. Bu mezarlardan dördü bayan dördü erkeğe aittir.

Kabristanda bunlardan başka Aziz Efendi, Sami Efendi, Şefik Efendi, Şevki Efendi, Hulusi Efendi, Mustafa Vasfi ve Halim Özyazıcı başta olmak üzere otuz farklı hattatın imzalı kitabeleri bulunmaktadır. İki adet celf sülüs kitabesi bulunan bir hattatın ve bir adet celf sülüs kitabesi bulunan farklı bir hattatın imzaları okunamamıştır. Makale kapsamında imzalı eserlerden bir kısmı ele alınmış fakat birçok nadide eserin görseline ve incelemesine, sınırları aşmak endişesiyle yer verilememiştir.

Kabristanda imzası bulunan hattatlar araştırıldığında bunların bir kısmının civarda yaşadığı, bazılarının Yahya Efendi Dergahı'yla gönül bağı tesis ettiği, tekkenin müridi olduğu görülmüştür. Bazı kitabelerde hattatın kitabesini yazdığı şahıs ile ünsiyeti veya aynı tarikata mensubiyeti tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten rik'a yazıda mahir birinin kitabesinin dönemin rik'a ustası bir hattat tarafından kaleme alındığı görülmüştür. Bu istisnai durumların haricinde kabristanda en fazla imzası bulunan hattatların, mezartaşı kitabesi yazmada dönemin popüler isimleri arasında olduğu ve İstanbul'un birçok haziresinde çok sayıda kitabe daha yazdıkları görülmüştür.

Kabristandaki imzalı mezar kitabelerinin çoğunlukla üst tabakadan, devlet erkânından veya hanedandan kişilere ait olması, tahmin edilebilir bir bulgudur. Nitekim bu kitabelere sahip olan şahıslar arasında bir sadrazam, paşalar, devlet adamları, cariyeler, Sultan baş

kadınları, kethüdalar, harem ağaları, Darüssaade ağası, şeyhler, hocalar, türbedarlar, sanatkârlar ve Yahya Efendi'nin ailesinden şahıslar bulunmaktadır.

Netice itibarıyla İstanbul'un manevi mekanlarının başında gelen Yahya Efendi Külliyesi, kabristanı ve imzalı kitabeleriyle hüsn-i hat sanatının Osmanlı'da ulaştığı kamil seviyeyi gösteren önemli mekanlardan biridir. Bu kabristan örneğinde tekrar müşahade edildiği üzere devirlere göre değişen sanat anlayışlarını, sanat dallarının gösterdiği gelişim ve değişim seyrini mezartaşları üzerinden takip etmek mümkündür. Konu, imkanlar nispetinde eksiksiz işlenmeye çalışılmıştır. Sanat tarihi bakımından hazine değerindeki bu kabristan, halen birçok açıdan detaylıca ele alınabilecek malzeme ihtiva etmektedir.

Kaynakça | References

- Acar, Şinasi. *Ünlü Hattatların Mezarları - Gelimli Gidimli Dünya*. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 2004.
- Açıkgözoğlu, Sacit. "Hattat Sâmi Efendi'nin Mezar Taşı Kitabeleri". *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*. 128-139. İstanbul: AKSM, 1998.
- Albayrak Grubu/ Ketebe, "Sanatkarlar: Rifat Yazgan". Erişim 27 Ağustos 2023. <https://www.ketebe.org/sanatkar/rifat-yazgan-732>.
- Albayrak Grubu/ Ketebe, "Sanatkarlar: Tevfik Efendi". Erişim 27 Ağustos 2023. <https://www.ketebe.org/en/artist/tevfik-efendi-956>.
- Albayrak Grubu/ Ketebe, "Sanatkarlar: Mısrîzâde Ali Rıza Efendi". Erişim 30 Ağustos 2023. <https://ketebe.org/sanatkar/misrizade-ali-riza-efendi-640>.
- Aşık Çelebi. *Meşâiru'ş-Şuara*. haz. Prof. Dr. Filiz Kılıç. 3. Cilt. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Aydın, Mahir. "Hüseyin Hilmi Paşa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 18/550-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demir, İsmet- Yıldırım, Hacı Osman. *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi ve Üveysilik*. İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Kültür ve Araştırma Vakfı, 1997.
- Derman, Uğur. "Hattat Mahmud Celeleddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/359. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Derman, Uğur. "Mehmet İzzet Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*. 28/493. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ertuğ, Necdet. "Osmanlı Mezar Taşları". *Osmanlı Kültür ve Sanat* 9 (1999), 223-228.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Hattatlar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970.
- Kazan, Hilal. *Dünden Bugüne Hanım Hattatlar*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2010.
- Kolağası Mehmed Râif. *Mir'ât-ı İstanbul*. 1. Cilt. 1. Kitap. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.
- Laqueur, Hans-Peter. *Hüve'l-Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. Çev. Selahattin Dilidüzgün. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1997.
- Özcan, Azmi. "Mahmud Celeleddin Paşa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/360. İstanbul: TDV

- Yayınları, 2003.
- Özcan, Nuri. "Hasan Sırrı Efendi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/352. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Serin, Muhittin. *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2003.
- Sevgen, Nazmi. *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi (Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri)*. İstanbul: Türkiye Basımevi, 1965.
- Süreyya, Ahmet Emin. *Süreyya Divanı*. haz. Mehmet Ali Özkardeş. İstanbul: Yeni Matbaa, 1998.
- Şahin, Haşim. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çok Yönlü Bir Alim: Beşiktaşlı Yahya Efendi". *Osmanlı Araştırmaları* 43 (2014), /125-144.
- Şahin, Haşim. "Yahya Efendi, Beşiktaşlı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/243-244. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tanman, Baha. "Yahya Efendi Külliyesi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/246-249. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Beş Şehir*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1987.
- Yılmaz, Özcan. "Eyüpsultanlı Bir Hattatımız Mehmed Raşid Efendi". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler*. 478-489. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2000.
- Yüce, İsmail. *Beşiktaşlı Yahya Efendi, Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.